

BORIS PAHOR¹

Beszélgetés Edvard Kocbekkel²

[Fegyenc testem...]

[Telo je tuja last...]

Fegyenc testem

zsarnoki ígéret,

szörnyeteg lelkem

ősi pogány ítélet,

kolonc szívem

Rog-rémekeket igézzet.

(A Borzalom című kötet mottója)

Lukács Zsolt fordítása

Az alábbi, Edvard Kocbek barátommal folytatott beszélgetés már évekkel ezelőtt kezdetét vette egy abbáziai kávézóban, amely visszavonult csendje miatt különösen vonzó volt szezonon kívüli hangulatával. Abban az időben barátom beleegyezett abba, hogy áttekintésre megmutassam neki a feljegyzéseimet és kiadjam azokat; de a zűrzavaros trieszti események annyira lefoglaltak, hogy tervemet nem tudtam kivitelezni. Amikor azonban néhány hónappal ezelőtt arra gondoltam, hogy az lenne a helyes, ha ő maga alakíthatná az imázsát, összeállítottam egy sor olyan kérdést, amelyeket Kocbeknek meg kellett volna válaszolnia, hogy ily módon egy sajátos és értékes önéletrajzi vázlatot kapjunk tőle. Be kell vallanom, minden voltam, csak éppen visszafogott nem, hiszen Kocbeknek egy egész könyvet kellett volna írnia, ha teljesíteni akarja a kívánságomat. Úgy döntött viszont, hogy a sok kérdésből kiválasztja az általa legfontosabbnak tartottakat, és az ezekre adott válaszokkal pótol-

hatatlan történelmi dokumentumot kínált számunkra. Mivel azonban kétségeimre, nyugtalanságomra tulajdonképpen az ő értelmezésével válaszolt, nagyon a kedvemre való, hogy megragadhatom az alkalmat, hogy hangsúlyozzam, Edvard Kocbek milyen szorosan kötődött Trieszt sorsához a találkozásunk első pillanatától kezdve. Érthető tehát, hogy ezek a válaszai felidéztek bennem azokat a szavait, amelyeket az 1940. év keserves napjaiban írt nekem. „Leveled a kötelességtudat egyfajta érzésére emlékeztet, és megújítja a Veled való álomszerű kapcsolatomat.” Ugyanezen év szilveszterén pedig: „Sok-sok mindent kívánok neked, ami alapvetően egy kívánság, de hiszen ismered.” Hadd tegyem még hozzá, hogy Kocbek válaszaiban ezúttal egy még átfogóbb magyarázatot találhatunk arra, hogy a háború utáni határon túli sorsunkat miért irányították elsősorban ideológiai kritériumok.

– Edi, 70. születésnapod alkalmából a Delo politikai napilapban olyan cikket írtak rólad, amely rossz fényt vetett rád. Egy nappal később pedig a szombati mellékletben egy olyan szöveg jelent meg, amely hihetetlen gyűlöletet táplált irányodba, olyannyira, hogy még a közvéleményt is felkavarta, ami aztán ellenállásba torkollott. A Delo, mint ahogyan az a tudomásomra jutott, tiltakozó leveleket kapott, de mégsem jelentették meg azokat. Mivelhogy odahaza mindenki elől el van zárva a nyilvános kommunikáció lehetősége, helyénvaló, hogy legalább egy beszélgetésre magunkhoz invitáljunk, és arra kérjünk, válaszolj pár kérdésünkre.

Először is azt szeretnénk megtudni, hogyan vélekedsz a következőkről: honnan ered ez az új, ellened folyó esztelen hajsza?

A hajsza okait nem ismerem, minden körülményt egybevetve a rezsím új és külső nehézségeiben keresendő. Csak az indító okokat ismerem. Edvard Kardelj³ juttatta kifejezésre azokat pár hónapja a *Delo* különszámában, amelyben a Dolomiti Nyilatkozatról⁴ beszélt, és azt annyira durva és igazságtalan formában terjesztette, ahogy eddig még sohasem. Kardelj azt állítja, hogy az olasz offenzíva után olyan tendenciák erősödtek meg, melyek szerint a Felszabadítási Front önálló politikai csoportosulások koalíciójává alakulna majd át. Ez nyilvánvaló rágalom, hiszen abban az időszakban, amelyről ő beszél, még mindig érvényben volt

a kezdeti Felszabadítási Front struktúrája, amely pedig kezdettől fogva három teljesen független és egyenjogú alapszervezetű koalíciójának számított, a kommunisták, a keresztény szocialisták és a sokolok⁵ koalíciójának. Alapszervezetnek nevezték mindegyiket, mert egymás közt egyenjogúak voltak, és mert közülük mindegyik az alapjától a csúcsáig hierarchikusan épült fel. Kardelj úgy beszél, mintha a pártvezetésnek már akkor valamiféle előjoga lett volna. A hadseregtől és a hadművelési területekről már akkoriban is folyton olyan panaszokról értesítettek bennünket, hogy a párt vezetői erőszakkal és ravaszsággal érvényesülni akarnak, mintha ők lennének a tényleges vezetők. A keresztény szocialisták között nem tudott érvényre jutni az a tendencia, hogy megvalósuljon egy koalíció, mert nekik az volt a szándékuk, hogy fennmaradjon a *status quo*. Önkényeskedő és alternatív módszerekkel a párt egy olyan nyilatkozatot helyezett elénk és a „sokol” csoport elé, amellyel mindkét szervezet elismerné a Felszabadítási Frontban a párt tényleges és formális elsőbbségét. Ezzel az aktussal a Felszabadítási Front egy spontán népi mozgalomból egyoldalú politikai tevékenységgé alakult át. Benne ezek után csak a pártnak volt szabad tervszerűen működnie.

– *Ennek a nyilatkozatnak negatív vagy inkább pozitív jellemzői voltak?*

A Dolomiti Nyilatkozatnak kétféle arculata van. Először is egy pozitív. Előbb-utóbb el kellett érkeznie a felszabadítási mozgalomban egyfajta piramisszerű felépítésnek, a spontán mozgalomnak előbb-utóbb egy kemény szerkezet struktúráját kellett magára öltenie.

A mi szervezetünkről elmondhatom, hogy nemcsak hajlandó, hanem képes is volt arra, hogy a Felszabadítási Front akciós egységéért lemondjon saját pillanatnyi politikai érdekeiről, erre éppen a Dolomiti Nyilatkozat a bizonyíték. A párt pedig úgy döntött, hogy a Felszabadítási Front egységét a saját elképzelései szerint alakítja át, ugyanis nem volt hajlandó és képes kilépni a szűk hatalmi elképzelés exkluzív teréből egy emberközi térbe. Ezzel a felkészületlenségükkel, és hogy képtelenek egy szélesebb, emberibb dimenzióban gondolkodni, viszont előtérbe kerültek a nyilatkozat negatív jellemzői. Meggyőződésem szerint ezt az új akciós egységet könnyebben elérhette volna a felszabadítási mozgalom egy megfelelőbb struktúrájával, ha csak erről lett volna szó. A Felszabadítási

Front alapeszméit figyelembe véve ugyanis sokkal hatékonyabb lenne egy olyan struktúra, amelyben nem létezne politikai diszkrimináció, és amelyben egy olyan kohéziós folyamatra nyílna lehetőség, amiben saját kezdeményezésével mindhárom alapszervezet építően működhetne közre.

A legsúlyosabb körülmény az volt, hogy a párt ennek végrehajtása során erőszakos eszközöket vett igénybe. Közösségünk így a legvégzetesebb csapást szenvedte el. A Felszabadítási Front légkörébe az idegenség és a veszélyesség érzete tért vissza, ráérezünk a szlovénságon és a demokrácián túlra mutató szándékokra. A párt megszüntette a felszabadítási egyenjogúságot, és elkezdte kiépíteni saját kizárólagos hatalmát. Előtérbe került a csendes terror szerepe.

– Melyek voltak az alapvető szándékok a Felszabadítási Mozgalom megalapításakor?

Hogy csak röviden válaszoljak erre, el kell mondanom: a Felszabadítási Frontnak az volt a célkitűzése, hogy szervezett és fegyveres felkelésre buzdítsa a szlovén tömegeket, és politikai átneveléssel készítse fel őket a társadalmi és lelki szabadságra. Ennek a célnak az elérésében az alapszervezetek a kezdetektől fogva egységesek voltak: előkészíteni a szlovén népet a demokratikus népi forradalomra. És mindhárom szervezet eléggé alkalmas volt arra, hogy egységesen végre is hajtsa mindezt. A kezdeti baráti légkör és a benne kimondott egymás közti ígélet a tisztességes bizalom garanciájára épült. A Felszabadítási Front tehát tömeges ereje révén és központi egysége által képes volt arra, hogy egészében oldja meg a szlovén nemzet politikai és társadalmi problémáit.

– Miért kezdte el a párt hirtelen a saját hatalmát kiépíteni?

A szlovén párt nem volt szuverén szervezet, sem a formális szervezeti elgondolás szerint, sem morális lelkiismerete alapján, hiszen vezetősége egy önmagán kívüli központnak tartozott felelősséggel, és a szlovén szuverenitáson kívül helyezkedett el, amit akkor a Felszabadítási Front képviselt. A párt egy ideig tisztázatlanul két főbb hatalomnak volt alávetve, a Felszabadítási Frontnak és a Főparancsnokságnak, vagyis a Jugoszláv Kommunista Párt Központi Bizottságának. Amikor úgy tűnt, hogy a volt jugoszláv területeken a Felszabadítási Front különlegessé kezd válni, ép-

pen ezért kisebbségi jelenséggé, jelentősége a jugoszláv párt szemében szükségszerűen apadni kezdett, a jugoszláv kommunisták úgy tekintettek rá, mint valami útvesztőre, a szlovén kommunisták pedig, mint saját vétkükre és terhükre. A jugoszláv térség központi magjában ugyanis a hagyományos, nem politikai felkelés került előtérbe. És minthogy éppen ebben a központi magban dolgozott maga a párt központi vezetése, ezért az ő működése nyerte el az „igazi mintakép” jellegét, úgy, hogy fegyelmi szempontból a szlovén kommunisták is alávetették magukat nekik. A Szlovén Párt tehát azzal, hogy hátat fordított a Felszabadítási Front koalíciós jellemzőinek, valójában vele is szembe fordult, hiszen az a szlovén szuverenitás hordozójának számított. Ezt pedig csakis a jugoszláv hátszág masszív támogatásával volt képes véghez vinni.

– A Felszabadítási Frontnak a párttal való összemosisásával tehát úgy kell beszélnünk, mint a felszabadítási mozgalom eredeti bűnéről?

A pártszervezet intervenciójával végzetes változás következett be, amely még ma is politikai kérdés: vajon a Felszabadítási Front egy legfőbb demokratikus unióvá fejlődjék, minden reform végrehajtására képesen, amelyek fontosak lehetnek a felszabadított és szuverén Szlovéniában, vagy pedig csupán a párt eszköze maradjon, hogy rajta keresztül vihesse végbe tetszőleges társadalmi és politikai terveit. A Felszabadítási Front fennállásának első két évét semelyik későbbi korszakával sem lehet összehasonlítani, arra a legjobb kifejezés a zavarodottság. A tény az, hogy a párt a saját exkluzivitásával aláásta a Felszabadítási Front jelentőségét és erejét, hiszen átvette annak teljes káderét. De ezzel kitette a monopolizmus megrontó következményeinek, amelyek elszegényítik az alkotást és egyoldalú, majd ellenőrizhetetlen cselekedetekhez vezetnek.

– Úgy tűnik, hogy Kardelj inkább mint a Felszabadítási Front védelmezőjére neheztelt rád, és nem mint az elszánt keresztény szocialistára.

A már említett cikkben hamisan állítja a Dolomiti Nyilatkozatról, hogy az mintegy vitás epilógusként valósult meg a Felszabadítási Front minden csoportja közt az egyik oldalon és köztem a másik oldalon. Állítása rágalom, amely ellen protestálnom kell minden erőfeszítéssel. Az tényleg igaz, hogy szembeszegültem a párt machinációival a hadseregben és a harctéren, de velem együtt más bajtársaim is ellenszegültek,

ugyanis nem tartottuk lojálisnak a párt tetteit. Meg voltam győződve arról, hogy a párt emberileg éretlen és sztálinista nevelésű káderével képtelen közvetlen morális kapcsolatot létesíteni a tömegekkel, és hogy olyan helyzetbe kényszeríthet minket, ahová nem lenne szabad követnünk őket.

Attól a pillanattól kezdve, hogy Kardelj arra a megállapításra jutott, hogy képtelen lesz manipulálni velem, azzal a determinisztikus megjelöléssel kezdett el megfélemlíteni, hogy a forradalom humánus felfogásával elkerülhetetlenül a reakciós erők gyülekezőhelyévé predesztináltam magam, annak ellenére, hogy annyira igyekszem küzdeni azért, hogy elkerüljem ezt a végzetet. Nem is tudom, hányszor kellett hallanom a következő mondatokat a vele és a Kidričcsele⁶ folytatott ádáz viták során: „Már klassz srác lett belőled, de objektíve veszélyes vagy.” Ez a mondat a partizán humor részévé vált, de számomra azért mégse volt mindegy. A párttagok gondosan táplálták irántam való gyanakodásukat, még a háború után is egész délutánok folyamán egymagam kellett feleletet adnom mindenkinek saját nyilvános és személyes tetteimért a Felszabadítási Front első, illetve kibővített végrehajtó bizottsága előtt. Miért ez a tortúra? Azért, mert nem hagytam ott egy vallást, hogy elfogadjak egy másikat. Jobban féltek a keresztény autentikusságtól, mint a fehér-gárdistáktól.

– *De ugyanakkor, Edi, te is aláírtad a Dolomiti Nyilatkozatot.*

Aláírtam. Először is azért, hogy meggátoljam a csoportok közötti ellenségeskedést és a saját szervezetemben a széthúzást, valamint azért, hogy megszüntessem a ránk nehezedő pszichikai és fizikai erőszakot. Azok után írtam alá, hogy sikerült elérnem, hogy a szervezet megőrizhesse saját szemléletbeli irányelveit. Ami engem illet, magam mondtam le legkönnyebben a keresztény szocialisták akkori politikai sajátosságairól, ami a párt legfőbb követelménye volt. Miért a legkönnyebben? A keresztény jövő perspektívája miatt. Ugyanis, ha mi, keresztény szocialisták már jó tíz éve antiklerikális beállítottságúak voltunk, és ha számunkra a klerikalizmus az egyháznak a politikába való megengedhetetlen beavatkozását jelentette, akkor ebben a környezetben nem engedhettük meg egy új keresztény párt létrejöttét Szlovéniában. Ugyanakkor szenvedélyesen

ellenálltam, amikor a párt ebben a szervezetben csak a keresztény tömegek a haladó társadalmi pozíciókba való átáramlásának homályos kifejezését látta. Kiálltam amellett az állításom mellett, hogy senkinek sincs joga úgy politikai egységet létesítenie, hogy megvonja tőlünk szemléleti sajátosságainkat és az arra alkalmas tevékenységeket, hiszen a mi szervezetünk nem csak úgy *ad hoc* jött létre az ellenállás kezdetén, hanem formációt jelentett, ami túl fog majd nőni a csak felszabadítás elgondolásán. Azon az estén ezen megállapodás alapján egyesültünk, jóllehet Kidrič és Kardelj nem egyeztek bele, hogy belevegyük a nyilatkozat szövegébe ezt a határozatot, méghozzá azért nem, mert azt majd egy sajátos aktussal fogjuk megvalósítani, amire azonban sajnos sohasem került sor. A nyilatkozatot tehát csak akkor írtam alá, amikor sikerült elérnem, hogy a mi csoportunk megőrizheti kulturális sajátosságait és specifikus háború utáni teendőit a szlovén keresztények körében.

– *Jó lenne, ha elmondanád, hogy mi volt a jelentősége a keresztény szocialisták csoportjának 1941-ben.*

A keresztény munkás szindikátus csoportosulását jelentette, az egyik legtevékenyebb szervezet volt Szlovéniában. Azt a katolikus értelmiségi kádert jelentette, amely a spanyol polgárháborútól kezdve végezte a lelkek megkülönböztetését a *Dom in svet*⁷ folyóiratban, majd egy új lapot alapított *Dejanje*⁸ címmel, ugyanakkor egy erős, egyetemi fiatal nemzedéket is. Olyan emberek csoportosulása volt, amely szoros kapcsolatot és nyilvános iniciatívát nyilvánított ki. A keresztény szocialisták 1941-ben Laškóban egy összejövetel alkalmával kezdeményezték először egy egységes és haladó szlovén mozgalom megalapítását, ami közvetlenül volt befolyással a szlovén kommunista párt önálló működésére. A mi formációnk volt a legnyitottabb, hiszen magunkat pártmentes politikai szervezetnek nyilvánítottuk, amely világszemléletre való tekintet nélkül egyesítené a szlovéneket egy olyan küzdelemben, hogy kivívjuk nemzeti szuverenitásunkat, egy annak megfelelő államiságot és egy új társadalmi rendet. Mint keresztények pedig egymás közt az emberi elmélyülés és lelki megtisztulás folyamatát jelentettük a fennálló szlovén katolicizmusban. És íme, éppen ennek a lelki előnynek az ereje mutatkozott meg a háború folyamán és mentett meg minket szilárd tartalmával, úgy, hogy nemzetfelszabadító keretben lett elhelyezve.

– Hogyan jött létre a háború előtt a keresztény szocialisták és kommunisták közti kapcsolat?

Már az okkupáció első hónapjaiban felismertük, hogy nem szabad várakoznunk a megmentő kézfogásra, hanem a tettek mezejére kell lép-nünk. A katolikusok konzervatív szárnya⁹ egyrészt úgy döntött, hogy együttműködik a megszállókkal, másrészt, hogy vegetálni fognak, és külső segítségre várnak. A kommunisták is nyugton voltak. Még a beszélgetések folyamán is csak haboztak, szenvedtek a traumától. Az ő legnagyobb reménységük a Szovjetunió volt, amely 1939-ben kölcsönös megnehtámadási szerződést írt alá Hitlerrel, ráadásul 1940-ben had-üzenet nélkül megtámadták Finnországot, és nem értek el sikereket. A Szovjetunió baráti szövetsége is megbénult. A kommunisták július 22-én szabadultak ki szorult helyzetükből, amikor tudniillik Hitler hirtelen megtámadta a Szovjetuniót.

A világon egy csapásra megváltozott a helyzet. Szervezetünk megkap-ta a Szlovén Kommunista Párt nyilatkozatát, hogy ők is készen állnak az ellenállásra és a felkelésre. Az Antikapitalista Front, amit a kommunisták szerveztek meg a német–szovjet paktum után, és emiatt éppen csak tengődött, most egyfajta sajátos aktus nélkül alakult át a szlovén nép Felsza-badítási Frontjává. Így jutott megállapodásra a három csoport elöljárója, akik ezzel lefektették az alapokat: a kommunista párt, a keresztény szoci-alisták és a balos „sokolok”. A szlovén nép felszabadítását tűztük ki célul, hogy egy egységes és független szervezetben egyesítjük őket. Tavasszal, majd a nyár folyamán a kommunisták és a keresztény szocialisták közt intenzív beszélgetések követték ezt a folyamatot. Akkor még megvolt kö-zöttünk a legszorosabb egység. A szovjet trauma pozitívan hatott a kom-munistákra, önállóbbakká váltak, ráéreztek arra az emberi igényre, hogy megnyíljanak, és hogy az emberek közötti struktúrára támaszkodjanak.

– Edi, az egész háború előtti tapasztalataid során, különösen a Dejanjében megjelent cikked után, világosan a tudatában voltál a kommunista jelenség-nek. Ennek ellenére miért döntöttél mégis a velük való együttműködés mellett? Az első napokban az okkupáció hangsúlya nem a királyi Jugoszlávia fel-bomlásán volt, hanem az emberi nyitottság részletein. Jugoszlávia félel-metes és szégyenteljes háborús vereségét megpróbáltuk helyrehozni a

közös, tragikus élmény feldolgozásával. Nyugalanság csak az első napokban fogott el minket, amikor láttuk a jelenlevő megszállókat. Elég gyorsan felismertük, hogy a történelmi helyzet feltárulkozott előttünk, és egyenesen felkínálja magát nekünk, mint lehetőséget, amiről eddig csak álmodni mertünk. Azokban a napokban felismertük, hogy egy olyasvalami terül el előttünk, amire a nemzetek váraakoztak. A lehetőség éjjel-nappal szólt hozzánk: most együtt új életet kezdhethetünk, mindent újrakezdhethetünk mi, akik ehhez a nemzethez tartozunk, és tőlünk függ a szlovének jövője. Elérkezett a látogatás ideje, és mi ezt megértettük. Még az elfoglalt és leigázott Európára vetett tekintetünk se tudott minket visszatartani attól, hogy a nagy jövőbe vetett reményünket éltsessük. És így váltunk az elfoglalt Európában az első olyan nemzetté, amely az okkupáció után egyből terveket kezdett szőni egy esetleges kezdeményezés megvalósítására.

Tudtam, hogy ez egy végzetes játék. Tudtam, hogy köztünk, spontán ellenállók közt és közöttük, professzionális forradalmárok között jókora különbség van. Akkoriban számomra a Kidričsel folytatott éjszakai beszélgetések igen fontosak voltak, ő igyekezett jobban megérteni a nem kommunistákat, mint Kardelj. Szerettem volna tisztázni a felszabadítás és a forradalom fogalmát, meghatározni az alapcsoportok közti viszonyt, jóllehet elköteleztük magunkat, hogy mindhárom csoport közösen fog döntést hozni, egyforma súllyal és mindenféle rejtett szándék nélkül. Ennek ellenére szerettem volna biztosabb talajra lépni, és jobban közeledni a párt belső vezetéséhez. Majdnem két hónapig tartott bennem egy láthatatlan küzdelem a felszabadítási extázis és a jövőbe vetett józan látásmód között. Habár közben az élet egyre sebesebben suhant el mellettem. A végén az a felismerés győzedelmeskedett bennem, hogy egy ilyen felélénkült történelmi helyzetben ott kell szerepet vállalni, ahol a legforróbb és legdöntőbb a helyzet, ahol a legképlékenyebb és legközvetlenebb a szituáció.

Ekkor még nem tudtam, hogy helyesen döntöttem-e, erről csak később bizonyosodtam meg egy éjszakai töprengés során. Akkor minden kétséget kizáróan megláttam saját közvetítői szerepemet. A Felszabadítási Front végrehajtó bizottságában feltehetőleg tényleg szükség volt egy olyan típusú gondolkodó emberre, aki elégedetlen, szinte akadékos-

kode, ugyanakkor pedig az igazság után sóvárog és hajtja a lelkesedés. Mindig kénytelen voltam elmondani a bajtársaknak azt, ami a legveszélyesebbnek, gyanúsnak és bizonytalannak számított, ugyanakkor pedig azt is, amiről megfeledkeztek és elkerülhetetlennek látszott. Kidrič és Kardelj keményen vissza tudtak vágni. Így a nagy történelmi helyzet közepette ki tudtuk mondani saját haragunkat és félelmeinket, gondunkat és elégedettségünket. A kommunistáknak szükségük volt rám, nekem pedig rájuk. A félelem és a reménytelenség ellenére valószínűleg mégis boldognak volt mondható a partizán életem.

– Szavaidból azt hallom ki, hogy számodra a felszabadítás tapasztalata valójában a keresztény tapasztalat része volt.

Igen, ahogyan a keresztény szemléletmód a teljes igazságra vetett tekintet, úgy az én emberi tapasztalatom is, mondhatni, teljesen megegyezik a keresztény tapasztalattal. Ez a felismerés tehát azt mondja nekem, hogy a keresztény tapasztalat kifejezetten emberi tapasztalat. A partizánok között valami hasonlót éltem át, mint Bonhoeffer¹⁰ szinte ugyanabban az időben egy náci börtönben, amikor ezt írta le: „A keresztény nem homo religiosus, hanem általában véve ember.” A vallásosság a háborúig szakrális érzésnek számított, amely a passzív kultusz javára terjedt el a teljes emberiség kárára. Amikor a történelem elkezdett a keresztényekre úgy hivatkozni, mint az emberiség egységes fejlődésére, ugyanakkor megkezdődött a szent és szekuláris történelem kettősségének a kihunyása. A hívő ember egyszerre csak képes volt megmagyarázni a felszabadulást, és azt megváltásként átélni. A szlovén keresztény térség éretlensége azt akarta, hogy ezt a szükségletet egyelőre csak mi, keresztény laikusok érezzük át. Ezért nyugodtan beszélhetünk egy szlovén kereszténység felszabadítási tapasztalatáról vagy az emberi felszabadulás keresztény tapasztalatáról. A reakciós fasizmus elleni ellenállásunk magába foglalta ugyanakkor a patriarchális egyház elleni ellenállást, hadd ne kelljen megemlítenem, hogy egyben a párt paternalizmusa elleni ellenállást is. Európában az első olyan keresztények között szerepeltünk, akik merészeltük a keresztény szeretetről szóló felfogást kiterjeszteni a felebarátunkra, a hozzánk közel állókra, és a hívő földi létet lelki dialógusként értelmeztük.

– Térjünk vissza arra a korszakra, amely a Dolomiti Nyilatkozatot követte. Ez a korszak volt az, amikor a párt átvette a felszabadítási harc vezetését, belülről pedig elkezdte végrehajtani a társadalmi forradalmat.

Ami engem illet, a Dolomiti Nyilatkozat ellenére valójában semmi lényeges változás nem ment végbe bennem. A felelősség továbbra is kötelezett engem a többi nem párttaggal együtt. Angazsáltam magam az előljárósági térségben, és megragadtam azt a munkát, amit rám bíz-
tak, minden más csak rossz szándék lett volna. A megjelent iratok arról tanúskodnak, hogy a bajtársaimon kellemetlen változást vettem észre. Az éppen említett párti paternalizmus elkezdte terjeszteni veszedelmes mételyét, a nem párttagok könnyen párttagokká válhattak, vagy pedig a jelenlegi felelősség alól felmentve érezhették magukat. A bajtársak leg-
többjében eluralkodott a lelki nyugalom érzete. Kidričet figyelmeztet-
tem erre a jelenségre, és rámutattam a kortárs történelemre, ahol min-
den fasizmus eddig úgy jött létre, mint a tömegember fáradságának a kifejeződése, mint a nyilvános felelősség alól való tehermentesítés vágya, mint a tömeg jelzése egy exkluzív párt létrehozására vagy egy erős vezér fellépésére. Így hát figyelmeztettem Kidričet, hogy a párt emberei között olyan egyének tűntek fel, akik már most a felszabadítási győzelmet az ér-
telmetlen radikalizmussal kapcsolják össze, mindenekelőtt a pusztítással és a személyes bosszúvágygal. Arról beszéltem neki, hogy a forradalom csak akkor autentikus, amikor jól előkészítve és szemléletileg irányítva megy végbe, a fegyelmezett nép megnyilvánulásaként. Felszólítottam, hogy vegye tudomásul, a párt forradalomra készül Közép-Európában, és hogy annak a mai kor emberével való összhangjától függ minden más forradalom sajátsága Európa többi részén. Észrevettem Kidričen, hogy egyre szórakozottabban és rosszindulatúbban figyel rám.

A párt úgy döntött, hogy likvidál engem. Döntés született fokozatos eltávolításom első határozatáról. A kommunistáknak az a terve viszont, hogy Bihačba menjek az AVNOJ¹¹ első ülésére, és én majd Boszniában maradok, ennek az intézménynek az egyik helyetteseként, az 5. offenzíva miatt dugába dőlt. Ezért az AVNOJ második ülésén Jajcében megválasz-
tottak az ideiglenes jugoszláv kormány tagjának. Akkor tényleg délen maradtam, ahol sokkal tisztább partizánságot éltem át, mint a szlovéne-

kénél. Végigküzdöttem Drvarnál a német deszantot, majd angol segítséggel a két utolsó német offenzívát Barban és Visnél. Szlovéniába csak 1946-ban volt szabad visszatérnem, két és fél év után. Akkor, amikor az elvtársak már a saját elképzelésük szerint rendezték át az országot.

– Távolléted alatt Szlovéniában leginkább a fehér gárda bontakozott ki. Ez az egybeesés persze véletlenszerű, de mégis végzetes hatással volt rád.

A fehér gárda, mint a szlovén keresztények fegyveres szervezete, ami a megszállók segítségével lépett fel a Felszabadítási Front ellen és minden hatalom ellen, amely a fasizmus és nácizmus ellen küzd, a szlovén klerikalizmus egyik teljesen abnormális jelensége. Ez az a jelenség, amit mi, felszabadító keresztények nem vagyunk képesek megbocsátani azoknak a keresztényeknek, akik a régi rendszer védelmezői voltak. A keresztényeket el tudom képzelni minden olyan történelmi helyzetben, amely nyitott, de képtelenség ott elképzelnem őket, ahol a dolgok bezárulnak. Hogyha a vallási vezetők nem értettek egyet a felszabadítási mozgalom terveivel, nyugton kellett volna maradniuk, kilépni a történelemből, vagy pedig az emberi megváltás tanulmányainak kellett volna szentelniük magukat, hogyha már képtelenek voltak megerősíteni a közös és egységes felszabadítói mozgalmat, sohasem lett volna szabad ilyen pogány tette vállalkozniuk. Szégyelljük magunkat akkor, hogy a ljubljanei katolikusok körében egyetlen egy értelmes és bátor személyiség sem akadt, aki ennek a borzalmas logikának a tudatára ébredt volna, mert minden ilyen igyekezet egyenesen a megszállók ölébe vezetett. Ráadásul közülük senki sem jött rá a másik oldal ugyanilyen logikájára, amely szerint a fehér gárda a párt számára mintha csak megrendelésre bukkant volna fel, hiszen a kommunisták a történelem sakktabláján ezzel egy olyan partnerre tettek szert, akire szükségük volt egy polgárháború megvalósításához.

Hadd adjak hangot annak, hogy azok a napok, amikor feltűntek a fehérgárdisták, számomra a legsötétebb napok voltak. A pártvezetők arcán felismertem az örömet saját igazi ellenségük annyira találó és gyarló jelensége láttán. Az is világos, hogy a keresztény inspirációjú fehérgárdisták feletti ítélet kellőképpen befolyással volt a keresztények megítélésére, vagyis ránk, keresztény szocialistákra. Abban a pillanatban úgy is

mondhatnánk, hogy kevésbé hasznos történelmi eszközzé váltunk, persze a gyanús kereszténység miatt, amely képes külsőleg két annyira különböző formációt táplálni. A párt számára a fehérgárdisták integrációs eszközként szolgáltak, számunkra pedig a fehérgárdistákkal kezdődött el a dezintegrációs folyamat borzalma.

– *Így kezdődött el a szlovénok egymás közti igazi polgárháborúja.*

Igen, közöttünk a legszörnyűbb háború vette kezdetét, egy testvérgyilkos háború, és a párt most már kénytelen volt a saját, szerencsétlen, klasszikus mintájához folyamodni, és amitől a legjobban féltünk, hogy ezzel Közép-Európában megújítja saját forradalmát. A polgárháborút már senki se volt képes megállítani, jöllehet a pártvezetés oldalán erről senkinek se volt szabad beszélnie. Tito a *Vjesnik*-ben (1972. május 24.) ezt a szlovénekkal kapcsolatosan is megerősítette, amikor Jugoszlávia többi részének viszonyairól beszélt: „Hasonló volt a helyzet Szlovéniában is. Ez tehát egy polgárháború volt. No, de erről nem akartunk beszélni a háború folyamán, mert ez nem lett volna a hasznunkra.” Szlovénia a legszörnyűbb vérontás helyszínévé vált, és a katonai hadműveletek veszteségeihez hozzájárult a felszabadítók soraiban végbemenő egyre gyakoribb likvidációk sorozata.

A háború utolsó két évében és az utána következő években a szlovén kommunisták tudatosan utánozták a szovjet módszereket és a sztálinista gyakorlatot. A háború után Jugoszlávia volt a Szovjetunió kivül az egyik legsztálinistább állam. Akármelyik párttag számára szerencsétlen enyhítő körülménynek számított – mint ahogy azt már említettem – az emberi éretlenség. Akkoriban mindegyik tehetséges fiatalember egy embertársa elleni, egész életre kiható, súlyos tettel terhelte meg magát. De ez nem csak az egyének terhének számít, ez az egzaltált víziók terhe. Amikor egy történelmi előőr s magát nevezi ki az egyedüli megváltói küldetés végrehajtására, kénytelen-kelletlen végig kell járnia saját kálváriáját.

– *Mikor szerezte el tudomást a honvédők (domobranci) lemeszárlásáról?*

Viszonylag későn, 1946 nyarán, amikor visszatértem Belgrádból a családommal. Képtelen voltam elhinni a hírt. Elkezdtem ellenőrizni, ám az igazsághoz vezető összes út hermetikusan el volt zárva, a kommunisták nagy többsége se tudott róla, hát akkor még a többi állampolgár. Valaki

a postaládámba dobta egy Rogról¹² megmenekült ember nyilatkozatának a másolatát. És amikor elkezdett derengeni előttem az események lényege, tanácsulást kértem a Szlovén Kommunista Párt Központi Bizottságának elöljáróitól. Senki sem sejtette, mi nyomja a lelkem. Csak azt tudtam, hogy tétovázás nélkül le kell mondanom és megválnom minden funkciótól, ha az adatok pontosak.

A Központi Bizottság tagjaival 1946 október 4-én került sor a találkozóra, ami másnap is folytatódott, ugyanis először a parasztság elviselhetetlen helyzetéről beszéltünk és az egyház, valamint a klérus veszélyeztető szerepéről, és csak a második nap a honvédőkérről. Elmondtam nekik, hogy világos és nyílt feleletet várok el tőlük a honvédők végzetét illető kérdésekre, akiket az angolok szolgáltattak ki, mint háborús foglyokat, ugyanis ettől függ az én további közreműködésem a rendszerben. A légkör igen feszült volt. Ljubljánában még mindig eredményes volt Kidrič belgrádi útja és Marineknek, az új elnöknek a fellépése. A Stepinac¹³ érsek elleni eljárás ügye még mindig ott visszhangzott a fülekben, ahogyan az én szeptember 9-ei fellépésem is a SNOS (Szlovén Nemzetfelszabadító Tanács) ülésén. A Szovjetunióból való visszatérésem után még inkább fokozódott az elhidegülés irányomba, mivel megharagudtak rám, amikor tartottam néhány előadást az utazásról.¹⁴ Tehát nyílt és kegyetlen feleletet vártam.

Ám lásd, mindegyik beszédet mondó társam kitartóan és rámenősen azzal érvelt, hogy rosszul vagyok informálva, mármint hogy a honvédők átnevelő táborokban vannak, hogy csak lassacskán fogják őket hazahozni, a vezetőket pedig megbüntetik, mindegyiket úgy, ahogy azt megérdemli. Amint kibeszélték magukat, és észrevették megkönnyebbülésemet, rafinált módon játszadozni akartak velem. Elkezdtek csodálkozni rajtam, hogy te biztosan örülnél neki, ha kivégeztük volna őket, sőt még ezt is szeretnéd. És valójában szégyenkeztem egyhangú és könnyed feleletük miatt. Magamban pedig hálát adtam istennek, hogy megmentett ettől a tehertől.

Ellenben a honvédők lemészárlásáról szóló szóbeszédnek még kitartóbban kezdtek el terjedni. Most már a kezemben tartottam több olyan ember tanúvallomását, akik megmenekültek ebből a pokolból. Ezúttal elhatároztam, hogy lemondok, ám lemondásomat meggátolta a Politikai

Hivatal, ami Jugoszlávia létét tette kockára. Az én lemondásom egy ilyen légkörben nem lett volna tisztességes, úgy döntöttem, hogy kivárom a tisztább időket. Hasonlókat beszélhetek rólam a befolyásos vezetők is. Tudták, hogy képtelenek lesznek sokáig eltitkolni előlem az igazságot. Ezért elhatározták, hogy nem várják meg a lemondásomat, hanem ők fognak előbb megszabadulni tőlem.

– Ám meghökkentő módszereket vettek igénybe: inkább irodalmárként ítélték el téged, mint politikusként.

Ott szerettek volna sérelmet okozni nekem, ahol a legjobban fáj. A *Társaság*¹⁵ és a *Félelem és rettegés*¹⁶ című novellásköteteim sikere miatt nyugtalanná váltak, mindkét műben veszélyes minőséget véltek felfedezni. Kardelj és Kidrič személyesen figyelmeztettek a túlságosan szabados kifejezőmódomra, a megbotránkoztató tartalomra és a művészet túlságos erejére. Mivel bejelentettem a partizán naplóm második részének a megjelenését is, a novellákat választották ki kritikus célpontjuk számára. A *Félelem és rettegés* megjelenése utáni második hónapban – mint ahogyan azt tudod, mivel összetűzésbe kerültél az ellenem támadókkal – Szlovénia minden újságjában látványos demonstrációt szerveztek ellenem, a politikailag negatív író ellen, majd Szlovénia minden aktivistájának a szájába adták a lemondásom követelését. Senkinek se volt világos, miről is van szó, sem az irodalmároknak, sem a tűzoltóknak, sem a nőegyletnek, ám mindannyiuknak táviratot vagy levelet kellett küldeniük a lemondásomat követelve. A műveim egyhangú elítélésével, amely ma a szocialista realizmus és a szabadabb írásmód közötti vízváltósnak minősül, kikényszerítették a lemondásomat, és engem csupán politikai definícióval, bírósági eljárás nélkül, a történelem sülyesztőjébe száműztek, ahol tíz évet kellett átvészelnem, mint valami magánzárkában, hiszen egyúttal megfosztottak minden publikálási jogomtól is.

– Szerinted mit kellett volna tenni a honvédők szörnyű végzetével kapcsolatosan?

Mindenekelőtt el kell jutnunk a tagadástól a nyilvános beismerésig. Az elnyomott és megbénult tudatból a világos és bátor tudat felszínére kell azt hoznunk. A felelős embereknek el kell magyarázniuk nekünk, hogyan volt képes a felszabadító győzelem ilyen undorító félelmet formálni ma-

gából az ellenség előtt. El kell, hogy mondják nekünk, miként képes a történelem iránti felelősség feloldozni minket az ember iránti felelősség alól? Ugyanakkor hogyan közeledjünk a pusztító démonhoz, nehogy az ismét megvaduljon? Egyedül csak úgy, ha biztosítjuk a számára, hogy semmiféle érvényes teória sem létezik arra, ami egységesen határozná meg a világtörténelem küldetésének az áldozatait, és absztrakt módon rendelkezne az embertársak halálával. Tehát a vétek nyilvános elismeréséről van itt szó, amely mindannyiunkat érint. Addig nem fogunk megszabadulni az üldözési mániától és a gyötrelmekről, amíg nyilvánosan nem ismerjük be vétkeinket, saját súlyos vétkeinket. E nélkül a tett nélkül mi, szlovének sohasem fogunk egy tiszta és világos jövőnek a légkörébe lépni.

– *Végezetül szenteljünk még egy kis időt arra a cikkre, amely a Delóban jelent meg a te tiszteletedre, hiszen ezzel szorítottak téged a kardelji formulák közé.* A cikk komolyan megállapítja, hogy működésemet egy olyan tény jellemzi, hogy „a háborúig mindenekelőtt a katolikus értelmiség körére támaszkodtam, miközben pedig a keresztény szocialisták alapvető tömeges mozgalma a munkásság volt, akik a keresztény szocialista szindikátus szervezetéhez csatlakoztak”. Azt kell erre felelnem, hogy valójában mindkettő igaz, először is az a tény, hogy különféle keresztény gondolkodók eszmei ösztönzéseit figyelemmel kísértem, hogyan szabadultak meg a konzervatív és klerikális kapcsolatoktól, aztán pedig az a tény is igaz, hogy mint a ljubljanoi egyetem hallgatója csatlakoztam a szlovén keresztény munkásmozgalomhoz, különösen pedig annak fiatal nemzedékéhez. Ott szerepeltem a Krek-féle Ifjak,¹⁷ az *Ogenj* újság alapítói és munkatársai közt, Jesenicétől Kočevjéig előadásokat tartottam nekik, Maribortól Ljubljanáig részt vettem a munkásgyűlések minden jelentős tanácskozásán és minden olyan folyamatban, amely formálta a keresztény baloldal struktúráját Szlovéniában. A kommunistáknak már akkor sem sikerült magányos intellektüelként bemutatniuk engem, mint akinek fogalma sincs a társadalmi kérdésekről. A cikk második tézise pedig azt állítja, hogy „a pluralista elképzelések korlátai közé voltam szorítva (sic!)”, és hogy ezért nem fogadtam el a szocialista társadalom felé vezető utat. Az igazság pedig az, hogy egyetlenegy pluralizmus se szorít korlá-

tok közé, és hogy a pluralizmus különösen akkor nem szorított korlátok közé, amikor segítettem a Felszabadítási Front koalíciós megalapítását. A szocializmust mint társadalmi irányzatot pedig sokkal előbb elfogadtam, mint Kardelj és Kidrič.

A legnagyobb rágalmat pedig az újságíró azzal az állításával engedte meg magának, hogy „egy olyan tézis támogatója voltam, miszerint a forradalomnak az ember bensejében kell bekövetkeznie”, mármint, hogy „ez lehetne a következménye az erőszakmentes társadalmi feltételek megváltozásának”. Hogyan képes egy manipulátor az arcomba vágni a 70. születésnapom alkalmával egy ilyen nyilvánvaló hazugságot? Ezt sehol és soha ki sem ejtettem, se le nem írtam és egyáltalán sohasem rendelkeztem ilyesféle meggyőződéssel. Ha ez lett volna a valós meggyőződésem, akkor képtelen lettem volna megírni a spanyol naplómát, ugyanakkor nem tartottam volna meg a fehér Union udvarán a híres előadásomat az antikommunizmus hírhedt parolájáról, amit dr. Rožman¹⁸ püspök se volt képes megakadályozni, sohasem mentem volna a partizánok közé, és sohasem írtam volna meg partizán emlékirataimat, amit a szerencsétlen újságíró a tanácsadóival együtt elfelejtett elolvasni, mielőtt nekilátott a születésnapi cikk megírásának. Sohasem változtattam meg azt a nézetemet, hogy az imperializmus és a fasizmus legyőzéséhez és a különféle társadalmi reakciók ellen ne lenne különösen fontos szerepe az osztályharcnak és a teljes népi hatalomnak. Csak az a kérdés, vajon az osztályharc exkluzív avantgardistái tudatában vannak-e annak, hogy az osztályharcnak világos és nyilvánvaló etikát kell magába foglalnia, különben a forradalom banális és galád manipulációvá torzulhat.

– Utóbbi gondolataidat, Edi, érdemes lenne megfontolni. Úgy gondolom, hogy terjeszteni kellene ezeket. Neked mi erről a véleményed?

Marx szerint a történelem már nem a természet része, hanem kultúrává alakul át, ami azt jelenti, hogy beleköltözik egy olyan tudat, amely saját létével összhangban minden társadalmi folyamatot ural és megváltoztatja azokat. A továbbiakban ez azt jelenti, hogy a gazdasági motívumok saját maguknak nem adnak semmiféle magyarázatot, ugyanis ez vagy opportunizmus, vagy sztálinizmus lenne. A pozitivisták a marxistákkal együtt (és ezek száma éppen a vezetők közt a legnagyobb) azt nem ér-

tik, hogy a tényeket kell megmagyarázni, és azokat ezzel transzcendálni. Mint ahogy azt Lukács György is állítja, aki hozzáteszi, hogy manapság nem létezik olyan marxizmus, amely képes lenne elemezni a társadalom egészét, annak jelszavát, mozgalmát és előre nem látható jelenségeit, mindenekelőtt pedig képtelen a maga számára egy módszert kidolgozni, mert hát ma már nem létezik érvényes marxista elmélet. A marxisták ugyanis manapság már csak az ismert tézisek ismételtetésére szorítkoznak, képtelenek meghatározni az új eseményeket a kortárs történelemben és felvilágosítást adni az úgynevezett spontán mozgalmakról. Legszívesebben absztrakt terveknek adják a fejüket, amelyek anarchiát okoznak, és vele folyton folyvást megnövelik a bürokráciát. Ezért is nyer egyre nyilvánosabb formát a funkcionizmus, amely a társadalmi folyamatok dialektikus felfogását szívesebben venné végbe a siker és a hasznosság kizárólagos szemlélete alapján. Innen ered a papírszerű utópiába való menekülés.

LUKÁCS Zsolt fordítása

Edvard Kocbek (1904–1981)

A 20. század második felének kimagasló szlovén költője, író, filozófus, politikus, keresztényszocialista gondolkodó. 1904-ben született Sv. Jurij ob Ščavnici faluban, Szlovéniában. Mariborban két évig teológiát tanult, majd átiratkozott romanisztika szakra, aminek köszönhetően később kijutott Berlinbe, Lyonba és Párizsba is. A háború előtt franciatanár volt Bjelovarban, Varasdon és Ljubljánában. A szlovén katolikus értelmiségi kör vezető alakja. 1941-ben a Felszabadítási Front alapításában vett részt mint keresztény szociáldemokrata vezető. A két világháború között komoly politikai szerephez jutott. A háború után 1951-ig a kormányban is magas funkciót töltött be, de mivel nem értett egyet a hivatalos politikával, kénytelen volt politikai és részben kulturális elszigeteltségbe vonulni, amely haláláig tartott. Ezt egyrészt annak köszönhetette, hogy 1950-ben kiadták *Félelem és bátorság (Strah in pogum)* című novelláskötetét, melyet a vezetők nem néztek jó szemmel; másrészt annak, hogy

1974-ben egy interjú során említést tett több ezer ember lemészárlásáról, akiket a partizánok bírósági eljárás nélkül gyilkoltak le a második világháború után. E kijelentése miatt tíz évre eltiltották a publikálás lehetőségétől, állandóan megfigyelés alatt tartották, és beszélgetéseit is lehallgatták. Heinrich Böll-lel folytatott széleskörű és mély levelezést, aki pártfogásába vette, és emiatt nem merték börtönbe zární. 1968-ban Prešeren-díjban részesült *Borzalom (Groza)* című verseskötetéért, ekkor a *Naši razgledi* újságnak így nyilatkozott: „A társadalom bizalmatlanná vált, szinte ellenséges a kultúrával, annak kreatív és kritikus jellegével szemben. (...) A művészek feladata pedig abban áll, hogy nyugtalanítsák és kérdésekkel szakítsák ki az embert kényelméből és dogmatizmusából, korlátoltságából és gyűlöletéből (...)”

„Elutasítom a semlegességet, a példamutatást vagy a hasznosságot, és magát a játékoság öncélú mámorát. Megpróbálok kapcsolatba lépni az emberrel, szeretnék érthető nyelven szólni hozzá, amely megrázza, izgatja, felébreszti és a szabadság felé mutatja neki az irányt” – mondta Kocbek 1965-ben a trieszti Kultúrházban tartott előadása során.

Edvard Kocbek magyarul megjelent művei:

Félelem és bátorság (novellák, fordította Gállos Orsolya), Forum–Európa, Újvidék–Budapest, 1989.

Kisfiú a fán (dialektikus versek, fordította Lukács Zsolt), Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2006.

Éjszakai ünnepély (versek, fordította Csordás Gábor), Jelenkor, Budapest, 2006.

Az értelmiség válaszút előtt (válogatott esszék, fordította Gállos Orsolya), KUD Apokalipsa–Jelenkor, Ljubljana–Budapest, 2010.

JEGYZETEK

¹ Boris Pahor (Trieszt, 1913–2022) író, esszéista, a tudományok doktora, akadémikus, az olaszországi szlovén kisebbség jelentős képviselője. Prózáinak alaptémája a faszizmus, a trieszti szlovének élete és a második világháború koncentrációs táborainak borzalma; ön-életrajzi visszaemlékezéseket, tanúságokat és naplót, valamint feljegyzéseket írt. Karcolatai és novellái is jelentősek. 1991-ben elnyerte a Prešeren-díjat.

² 1974-ben a *Zaliv (Öböl)* nevezetű trieszti folyóirat Kocbek 70. születésnapja alkalmából készített egy kiadványt: *Edvard Kocbek, korunk tanúja* címmel. Ebben Boris Pahor és Alojz Rebula között vele interjú. A kiadvány 1975 márciusában jelent meg, és csak Olaszországban lehetett megvásárolni, Jugoszláviában ugyanis be volt tiltva.

³ Edvard Kardelj (1910–1979) szlovén politikus, író, partizán, közgazdász, tanár és jugoszláv nemzeti hős, a munkásönigazgatás teoretikusa. Kardelj a Szlovén Kommunista Párt egyik vezető tagja volt a második világháború előtt. Kora legbefolyásosabb szlovén politikusának számított. 1937-től mindvégig Tito legfontosabb és leghűségesebb harc- és politikustársa, a titoizmus és a Jugoszláv Kommunista Szövetség (JKSZ) fő ideológusa volt. Borisz Kidričsel együtt dolgozták ki a munkásönigazgatás koncepcióját.

⁴ Dolomiti Nyilatkozat: Okirat, amellyel 1943. február 28-án a Felszabadítási Front (FF) alapító tagjai megerősítették a szervezet egységét. Teljes nemzeti politikai szervezet volt abban az időben, és a szlovén nemzet demokratikus mozgalma, valamint a népi hatalom képviselője. A bizottságok azonos elvek alapján működő képviselők szerint voltak összeállítva, úgy, hogy itt csoportok egyfajta elemi koalíciójáról volt szó, amely más volt, mint a polgári pártok esetében vagy az ellenállók és felszabadító mozgalmaknál. Az SZKP ösztönzésére 1943 februárjában a Polhograjski Dolomitban a tagok és az FF között megegyezés született az FF egységéről, amely a hónap végén a sajátos nyilatkozat aláírásával végződött. Ez a nyilatkozat aláírásának a helyéről kapta a Dolomiti Nyilatkozat elnevezését.

⁵ Sokolok (sölymök): a szláv nemzetek nacionalista sportmozgalmának tagjai. A Habsburg Monarchia szláv területein a sokolok szövetségeinek a megalapítása válasz volt a német nacionalista Turnverein sportszervezeteire. Az első Sokol Szövetséget M. Tyrš alapította Prágában. Először Prágai Sportegyesületnek nevezték őket, később vették fel a Sokol nevet (1867-ben a lengyelek, 1874-ben a horvátok, 1883-ban az oroszok, majd 1891-ben a szerbek). A Szlovén Sölyom Kapcsolat megalapítását követően a nemzeti haladók pártjának befolyása került benne előtérbe, ezért a következő évben a katolikus részlegek önállósultak (Orel, vagyis Sasok) néven. Ezek után egészen az első világháborúig a legerősebb politikamentes liberális szervezetnek számított, és így átvette a katolikusellenes politikai propaganda szerepét.

⁶ Boris Kidrič (1912–1953) kommunista politikus, újságíró, partizán, a Jugoszláv Néphadsereg vezérezredes-helyettese, szlovén nemzeti hős. A Szovjetunió Baráti Szövetségének alapítója, 1940 őszén a Szlovén Kommunista Párt nevében „egyezséget kötött” a keresztény szocialistákkal, 1941-ben pedig a Sokol demokratikus szárnyal. 1940 áprilisában, Szlovénia okkupálása után az SZKP nevében (!) összehívta a szövetséges politikai vezetőket, a keresztény szocialistákat és a Sokol képviselőit. Az ülés fő szónoka ő volt, és Szlovénia nemzeti és szociális felszabadítását tűzte ki célul. A szervezetet eleinte Antiimperialista Frontnak nevezték, később Felszabadítási Frontként működött, e szervezetnek politikai titkáráként volt a tényleges vezetője. Az SZKP egyik legtekintélyesebb vezetője, a szocialista gazdasági építés „szimbóluma”, Edvard Kocbek politikai ellenfele.

⁷ *Dom in svet (Otthon és Világ)*: 1888 és 1944 között megjelenő szlovén havilap. Szórakoztató és ismeretterjesztő folyóiratként hozták létre a katolikus olvasók számára, később önálló irodalmi folyóirattá fejlődött. Frančišek Lampe filozófus és teológus alapította Ljubljanában, és haláláig (1900) szerkesztette. A folyóirat kifejezetten katolikus szellemiségű volt, de a katolikus kultúra toleránsabb és mindenekelőtt művészilag legkreatívabb részét képviselte. Itt jelent meg 1937-ben Kocbeknek a spanyol polgárháborúról írt cikke *Töprengések Spanyolországról* címmel, melyben elítélte a fasiszta klerikálisokat, a katolikus egyház

magatartását a spanyol polgárháborúban. Azt írta, hogy a baloldali könyörtelenségét és a jobboldali erőszakát egyaránt el kell ítélni.

⁸ *Dejanje (Tett)*: 1938 és 1941 között havonta megjelenő gazdasági, kulturális és politikai folyóirat volt, amit Kocbek alapított a *Dom in svet* megszűnése után.

⁹ Ezek voltak a „honvédek” vagy más néven a fehér gárda (vö.: domobranci): egy kollaboráns katonai alakulat 1943 és 1945 között Szlovéniában. A német megszállók hozták létre Olaszország kapitulációja után a nemzeti felszabadítási mozgalom elleni harc eszközeként. Az alapítás ötletét és a meghatározó támogatását L. Rupnik generális és a volt polgári pártok vezetői adták. A „honvédek” a német rendőrség anyagilag támogatta, és gondoskodott róluk. A fontosabb közlekedési csomópontok és utak felügyeletével voltak megbízva, valamint a felszabadított területeken kellett harci feladatokat ellátniuk. A háború végén Ausztriába menekültek, de az angolok kiszolgáltatták és visszaküldték őket a partizánoknak, akik bírósági eljárás nélkül lemészárolták őket a Kočevski Rog völgyben és más helyszíneken (Hrastnik, Huda jama). Több mint 13 500 ember halt meg így.

¹⁰ Dietrich Bonhoeffer (1906–1945) evangélikus lelkész, teológus, egyetemi tanár, a második világháború alatti német ellenállás támogatója és mártírja.

¹¹ AVNOJ (Antifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije) – Jugoszláv Nemzeti Felszabadítási Antifasiszta Tanács.

¹² Kočevski Rog: Itt mészárolták le a honvédők többségét (domobrának).

¹³ Alojzije Stepinac (1898–1960) a zágrábi egyházmegye érseke, bíboros.

¹⁴ 1946. április 5-e és május 7-e közt járt a Szovjetunióban egy delegációs küldöttséggel. Benyomásait a naplójába is lejegyezte, és *Egy hónapom a Szovjetunióban* címmel esszé tanulmányt írt róla, interjút adott élményeiről, valamint előadásokat is tartott, amelyek során hangsúlyozta, hogy a sztálinizmus nem szeretné teljesen ellehetetleníteni a vallást, amely az emberi lét elpusztíthatatlan, elemi része. Szeretett volna egy részletesebb ismertetőt is írni a Nyugat és Kelet közti európai különbségekről, ami egészében csak harminc évvel a halála után jelenhetett meg: *Vallási bizonyosság a Szovjetunióban* címmel.

¹⁵ *Társaság (Tovarišija)*, 1949): Kocbek ebben a művében írta meg a partizánsággal kapcsolatos élményeit.

¹⁶ Edvard Kocbek: *Félelem és bátorság. Négy novella*; ford. Gállos Orsolya; Forum–Európa, Újvidék–Budapest, 1990.

¹⁷ Krek-féle Ifjak: egy pedagógiai-közművelődési szervezet, 1922-ben alapították a Jugoszláv Tudományos Kapcsolat keretében. Keresztény szocialista eszmei alapokból indult ki, hangsúlyozta az igazi keresztény proletárfront szükségességét a szocialista társadalom számára, és ellenezte a kapitalizmust. Központja a családok, a szekciók és szakaszok; a családok jogi helyzete olyan volt, mint a szövetségeké, többnyire minden nagyobb településen és ipari vidéken működtek. Tetőpontjukon (1931–1932) húsz család volt a tagjuk, mintegy ötszáz taggal. A Jugoszláv Sokol Szövetséggel közreműködtek, de önállóan is számos kurzust, kirándulást és táborozást szerveztek. Legérdekesebb volt a Küzdők szakasza, tagjai osztálytudatos fiatalok voltak; alakulatrendszerük volt, felkészültek a „harcra, a munkára és a proletár ifjak különös szakaszainak az áldozatára”. Bizonyos aktív Križarji/Keresztesek hatására a JSZ keretében egyre inkább avantgárd szerepet kaptak a Krek-féle Ifjak. 1927-ben Ljubljánban megrendezték az úgynevezett Krek-féle szociális iskolát (szociálpolitikai szeminárium), amely új minőséget hozott a keresztény szocializmus tartalmának és céljának felfogásába. 1928-tól egyre jobban radikalizálta felfogását és követelményeit, amit az *Og-enj* és a *Mladi plamen*ben terjesztettek. 1933-ban, amikor a báni rendelet (banska uprava)

feloszlatta a Krek-féle családok központját, egyesek a Kommunista Pártba léptek, a *Mladi plamen* pedig a Sokol lapjává vált.

¹⁸ Gregorij Rožman (1883–1959) teológus, 1930-tól Ljubljana püspöke, 1945-ben Ausztriába emigrált, 1948-tól az USA-ban tevékenykedett. Ő volt az, aki körlevélben ítélte el Kocbeknek a spanyol polgárháborúról írt *Töprengések Spanyolországról* című cikkét.